

CZU: 81`373.6

[https://doi.org/10.59295/sum4\(204\)2026_13](https://doi.org/10.59295/sum4(204)2026_13)

CONSIDERAȚII PRIVIND ISTORIA CUVINTELOR: ETIMOLOGIA POPULARĂ

Adela MANOLII,

Universitatea de Stat din Moldova

„Nimic nu există în lume ce n-are
o cauză începătoare și un timp de începere.
E o chestie de cultura de a ști toate acestea,
de a ține seama de ele, de a avea un simț istoric.”
(M. Eminescu)

Explicarea originii și căilor de evoluție a unui cuvânt constituie o problemă din cele mai dificile, dar în transformările lexicului unei limbi, în istoria cuvintelor, se reflectă istoria societății, a poporului care vorbește limba dată. Așadar, etimologia, ca ramură a lingvisticii care studiază originea cuvintelor, constată și contactele cu alte popoare, și influențele dintre limbi. Etimologia populară (falsa etimologie) este fenomenul de apropiere semantică și fonetică, de modificare a formei unui cuvânt împrumutat sub influența unui cuvânt mai cunoscut cu care are asemănări de formă (rareori de sens). Etimologia populară a fost considerată ca o reacție împotriva caracterului nemotivat al semnului lingvistic. Etimologia populară are un rol important la formarea numirilor de plante și insecte.

Cuvinte-cheie: etimologie populară, falsă etimologie, etimologie necunoscută, etimon.

WORD HISTORY CONSIDERATIONS: POPULAR ETYMOLOGY

Explaining the origin and ways of evolution of a word is one of the most difficult problems, but in the transformations of the lexicon of a language, in the history of words, the history of society, of the people who speak the given language, is reflected. So, etymology, as a branch of linguistics that studies the origin of words, also ascertains the contacts with other peoples, and the influences between languages. Popular etymology (false etymology) is the phenomenon of semantic and phonetic approximation, of changing the form of a borrowed word under the influence of a better-known word with which it has similarities in form (rarely in meaning). Popular etymology was considered as a reaction against the unmotivated character of the linguistic sign. Popular etymology plays an important role in the formation of plant and insect names.

Keywords: popular etymology, false etymology, unknown etymology, etymon.

Din cele mai vechi timpuri, istoria cuvintelor îi preocupă pe oamenii de știință, pe scriitori și chiar pe simplii vorbitori. Pe de o parte, explicarea originii și căilor de evoluție a unui cuvânt constituie o problemă dintre cele mai dificile, deoarece perioadele de început ale oricărei limbi sunt, de multe ori, ascunse în negura vremurilor. Pe de altă parte, în transformările lexicului unei limbi, în istoria cuvintelor se reflectă istoria societății, a poporului care vorbește limba dată, documentându-se astfel elemente de *etnogeneză* (originea poporului) și de *glotogeneză* (originea limbii). În felul acesta, etimologia constată contactele cu alte popoare, influențele dintre limbi etc.

În literatura de specialitate se atestă numeroase definiții pentru termenul de *etimologie* (< gr. ετυμολογία < ετυμος „adevărat, autentic” + λόγος „cuvânt; știință”): ramură a lexicologiei care se ocupă de studierea originii cuvintelor; stabilirea, cu mijloace științifice, a originii cuvintelor unei limbi și a legităților de transformare fonetică și semantică a unităților lexicale în plan cronologic; „etimologia quae verborum originem inquiri” (etimologia caută să descopere originea cuvintelor) (Quintilianus); istoria cuvintelor; o parte a științei despre limbă care cercetează de ce și de unde (din ce izvoare) s-au format cuvintele (M. T. Varro); biografie lexicală a unui popor, precum și o adevărată oglindă a relațiilor istorice dintre popoare și limbi etc.

Ex.: *baie* < lat. *balneum* (toate limbile romanice preiau forma din latina populară *baneum*: it. *bagno*, port. *banho*, sp. *baño*, prov. *banh*, fr. *bain*; până la începutul secolului al XX-lea, în limba română a circulat cuvântul *feredeu*, de origine maghiară, ulterior fiind substituit prin substantivul *baie*, împrumutat prin filieră slavă (*баня*) din lat. *baneum*); *lingură* < lat. *lingere* „a linge” contaminat cu substantivul *ligula* „placă”.

Unul și același *etimon* poate avea în limba română actuală câte două corespondente: *monumentum* > *mormânt* și *monument* (împrumutat mai târziu în calitate de neologism); *carbonem* > *cărbune* și *carbon*.

Etimologia unui cuvânt este acceptabilă când forma fonetică actuală corespunde tendințelor de evoluție a limbii date (lat. *solem* (Ac. lui *sol*, *solis*) > rom. *soare*: consoana finală (*m*) dispare, *l* intervocalic s-a rotacizat, *o* s-a diftongat) și când sensurile cuvântului din limba de origine coincid cu cel din limba română („corp ceresc central...”) (Corlăteanu, Melniciuc, 1992, p. 160). La baza procesului de analiză etimologică stau câteva principii importante: principiul etimologiei interne, principiul etimologiei directe și indirecte, principiul etimologiei multiple, precum și etimologia populară.

În articolul de față, ne-am propus să insistăm pe unele aspecte ale *etimologiei populare*, în raport cu etimologia necunoscută, fără a face trimitere la *etimologia savantă* și la *etimologia multiplă*. Așadar, în afara principiilor etimologice, bazate pe argumente științifice solide, se recurge uneori la un fenomen lingvistic de natură populară – *etimologie populară* sau *falsă etimologie*. Vorbitorul obișnuit crede că înțelege modul de formare și originea istorică a unui cuvânt, *de facto* o face fără vreun temei științific. Acest lucru se întâmplă mai des când se împrumută o unitate lexicală din altă limbă (Enciclopedia limbii române, p. 202-203).

Etimologia populară (falsa etimologie) este fenomenul de apropiere semantică și fonetică, de modificare a formei unui cuvânt împrumutat sub influența unui cuvânt mai cunoscut cu care are asemănări de formă (rareori de sens): *caludifer* (calorifer), *scurmieră* (scrumieră) etc. Vorbitorul, din „instinct etimologic” (apud Ch. Bally), încearcă să-și explice „anumite cuvinte, noi sau învechite, rare sau izolate în limbă, cu un sens neclar sau cu o formă insolită, în general insuficient cunoscute sau, pur și simplu, susceptibile de o interpretare prin falsă asociație etimologică” (Hristea, 1968, p. 206). Așadar, din necunoaștere, vorbitorii produc „malversații lexico-semantică”, adică etimologii populare: *cumpărătivă* în loc de *cooperativă*, *lăcrămație* în loc de *reclamație*, *intrigatoriu* pentru *interogatoriu*, *funegru* pentru *funebru*, *pufoaică* în loc de *fufioacă*, *scrofulos* pentru *scrupulos* etc.

La unii autori, etimologia populară apare ca unul din procedeele de formare a cuvintelor, la alții, deformările conștiente, intenționate ale unor cuvinte se dau cu scop umoristic, ca modalitate de caracterizare a personajelor, un exemplu elocvent în acest sens constituindu-l creația lui Ion Luca Caragiale: *renumerare* pentru *remunerație*, *perfecti* în loc de *prefecți*, *summum* cu sensul de *sumă*, *violentă* în loc de *violetă* etc. De fapt, în literatura de specialitate, pentru a numi cuvintele rezultate dintr-o raportare incultă sau superficială la un sens sau la o formă, se atestă termenul de *malapropism* (vine de la numele unui personaj, Malaprop, care avea obiceiul de a folosi cuvintele total nepotrivit, cu alt sens decât cel din contextul respectiv).

În limba română, etimologia populară și-a lăsat amprenta și asupra anumitor componente ale unei întregi serii de frazeologisme. Și dacă majoritatea formelor (produse ale acestui fenomen) sunt efemere și corectate treptat de norma literară, cele cristalizate în structura frazeologismelor, în majoritatea lor, rezistă în timp, se mențin în limbă, generalizându-se. De exemplu, expresia frazeologică *a umbla creangă*, adică „a umbla fără rost, ca o haimana”, poate fi explicată minuțios dacă o raportăm la versiunea *a umbla cranga* (care este în relație de sinonimie cu *a umbla craina*, *a bate laturile*, *a umbla marginea*, *a bate berbunca*, *a umbla sâmbura*). Paralela făcută între aceste două expresii a permis cercetătorilor să releve că lexemul *creangă* (var. *crangă*) este, de fapt, unul remodelat din ruteanul *granga*, cu semnificația de „graniță” (la fel ca și *craina* < rut. *craină* „margine, țară de margine”). Astfel, din necesitatea de a-l motiva, dar și datorită apropierii formale, vorbitorii limbii române contemporane l-au înlocuit cu lexemul *creangă*: *Numai un om năuc ca tine-i în stare să-și prăpădească nopțile, amu, așa moșneag cum te vezi, umblând creangă cu flăcăii* (Galan) (apud Trincă, 2003).

În starea actuală a limbilor care au varietate standard se atestă acest fenomen individual ce are ca urmare crearea de cuvinte în contrast cu variantele standard ale lor, dar în istoria limbii, unele cuvinte astfel formate se generalizează cu timpul și se impun, ajungând să fie standard, de exemplu: din latinescul *sanatoria* (cu radicalul lui *sanus* „sănătos”), care s-a identificat ca formă cu femininul lui *sunător*, a apărut românescul

sunătoare „nume dat mai multor plante erbacee din familii diferite...” (fără a avea vreo legătură cu verbul *a suna*) (dexonline.ro). Constatăm de fapt că fenomenul lingvistic cercetat are un rol important la formarea numirilor de plante și insecte. Pentru etimologia cuvintelor de acest fel se folosește uneori sintagma „etimologie încrucișată”, în contrast cu etimologia populară ca eroare individuală.

Prin etimologia populară se urmărește ca un cuvânt necunoscut să devină accesibil, să capete viață, chiar dacă presupusa legătură dintre cuvinte nu este motivată nici din punct de vedere istoric, nici științific. Ex.: *melcului* i se spune în graiuri *bourel* (*bour mic*), coarnele lui însă sunt numite *boierești* (nu *bouerești*), deoarece formele *bouerești*, *bour* au devenit tot mai puțin cunoscute odată cu dispariția *bourilor* din codrii Moldovei.

Etimologia populară a fost considerată ca o reacție împotriva caracterului nemotivat al semnului lingvistic.

Th. Hristea stabilește trei tipuri de etimologie populară:

- care atinge forma cuvântului (*apă chioară* < *apă chiară* < lat. *aqua clara*, sub influența lui *chior*);
- care atinge sensul (*a căpia* „a se îmbolnăvi de capie (boală la oi)” a devenit „a se sminti (la cap)” datorită substantivului *cap*);
- atinge forma și înțelesul cuvântului (*cărdășie* < *cărdășie* „tovărășie”, care are și sensul peiorativ de „gașcă”, prin apropierea de *cărd* din expresia *a intra / a pune în cărd*) (apud Manolii, 2018, p. 110).

Distincția dintre **etimologia populară** și **etimologia necunoscută** se face cu ușurință: având diverse accepțiuni (de la cuvinte, puțin numeroase, pentru care nu s-a propus nicio etimologie, la cuvinte care au primit multe explicații, fără ca una dintre acestea să fie acceptată de majoritatea lingviștilor), etimologia necunoscută mai este numită și etimologie nesigură, etimologie îndoielnică, etimologie incertă, etimologie discutabilă; din această clasă cele mai multe sunt cuvintele a căror origine probabilă e daco-getă sau tracă, adică provin din substratul autohton al limbii române. Numărul cuvintelor cu etimologie necunoscută variază de la autor la autor.

Se întâmplă ca, încercând în fel și chip a stabili etimologia unui cuvânt, să se recurgă uneori la idei fantastice. Spre exemplu, la Marcus Terentius Varro, unul dintre cei mai însemnați savanți ai antichității, găsim astfel de explicații: lat. *aqua* „apă” provine din prepoziția *a* „din, de la” și *qua* (abl. sg. al pronumelui relativ *qui, quae, quod* „care”), însemnând „lichid din care sau de la care pornesc toate”; lat. *cadaver* „cadavru” are la bază abrevierea de la *caro data vermibus* „carne dată viermilor”, iar *vulpes* „vulpe” (arh. *volpes*) vine din *volat pes* „zboară cu picioarele” (adică fuge, este iute de picior) (apud Varro).

Pentru evitarea subiectivismului în cercetările asupra limbii și a erorilor în investigațiile etimologice, B. P. Hasdeu recomandă a se studia:

- bibliografia cuvântului (analiza a tot ce s-a scris despre el);
- literatura cuvântului (cercetarea textelor în care apare acesta);
- cronologia cuvântului (stabilirea fazelor de evoluție);
- fonetica cuvântului (respectarea corespondențelor fonetice);
- paralelismul cuvântului (explicarea accidentelor prin analogie);
- migrațiile cuvântului (stabilirea direcției împrumuturilor).

Referindu-ne la cultivarea vorbirii, menționăm că necunoașterea etimologiei unor termeni poate duce la utilizarea unor construcții pleonastice (*autobiografia mea*, *caligrafie frumoasă*, *protagonist principal*, *nume patronimic* ș.a.) sau la formularea unor *contradictio in adiecto* (*bicicletă cu trei roți*, *a ortografia greșit*, *a privi retrospectiv înainte*, *a cronometra distanța* etc.) (Gherasim, Corniciuc, 2014, p. 98).

Atracția (*confuzia*, *substituția*, *deraierea*) *paronimică*, adică asemănarea de formă a cuvântului necunoscut cu lexemul din care se presupune greșit că provine, este echivalată de unii cercetători cu etimologia populară (Mircea și Luiza Seche, Iorgu Iordan, Theodor Hristea): *bouerești* / *boierești*, *săltat* / *exaltat*, *a apropia* / *a apropria*. Este bine a se face totuși o delimitare între aceste două fenomene: **atracția paronimică** presupune o asemănare formală maximă și duce la substituirea unui termen cu altul, în vreme ce **etimologia populară** admite o asemănare formală oarecare și are ca rezultat un cuvânt nou. Menționăm, de asemenea, că în cazul relației de paronimie cuvintele care sunt confundate prezintă o pereche și ambele există în dicționare; în cazul etimologiei populare însă, termenul generat nu apare înregistrat, fiind considerat o invenție. Unele

confuzii paronimice s-au impus în normă: *apă chioară* (pentru *chiară* < lat. *clara* „limpede”), *a da sfoară în țară* (pentru *sfară* < sl. *ckvapa* „miros de fum”), *anticameră* (pentru antecameră) etc.

Așadar, în transformările pe care le suferă lexicul unei limbi, în istoria cuvintelor, ca într-un letopiseț, se reflectă, de fapt, istoria societății, a poporului care vorbește limba dată, etimologia indicând și popoarele care au contactat în decursul veacurilor, ce influențe a suferit limba română din partea altor limbi și invers (de altfel, nu există limbă care ar prezenta caracter monocolor din punct de vedere etimologic). Și nu este vorba despre un împrumut mecanic de cuvinte dintr-o limbă în alta: limba care recurge la un împrumut dintr-o altă limbă caută să adapteze cuvintele și expresiile împrumutate la legile sale de dezvoltare, ieșind în evidență, în felul acesta, atitudinea creatoare a poporului care vorbește limba dată.

Bibliografie:

1. *Enciclopedia limbii române*. București: Univers Enciclopedic, 2001.
2. Corlăteanu, N., Melniciuc, I. *Lexicologia*. Chișinău: Editura Lumina, 1992.
3. Gherasim, Al., Corniciuc, S. *Discurs specializat – lexic și gramatică de bază* (suport de curs). Chișinău, 2014.
4. Hristea, Th. *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*. București: Editura Științifică, 1968.
5. Manolii, A. *Lexicologia limbii române*. Chișinău: CEP USM, 2018.
6. Varro, M. T. *De lingua latina, libri XXV* [citat 19 ianuarie 2025]. Disponibil: <https://www.attalus.org/info/varro.html>
7. Trincă, L. Etimologia populară – mijloc de motivare a arhaismelor din structura unor frazeologisme. În: *Limba română*, nr. 1, anul XIII, 2003.
8. <https://dexonline.ro/>

N.B.: *Articol a fost elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.*

Date despre autor:

Adela MANOLII, doctor în filologie, conferențiar universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-1936-9708

E-mail: adela.manolii@usm.md

Prezentat: 16.03.2026

Recenzat: 16.04.2026

Acceptat spre publicare: 20.05.2026